
Kärlekens absolut

Eva Alexandersons *Kontradans* och 1960-talets homosexualitetsdiskurs

Karin Lindeqvist

På 1960-talet skedde en förändring i den svenska litterära gestaltningen av homosexualitet. Författare som Eva Alexanderson, Annakarin Svedberg, Bengt Martin och Knut Lagrup lämnade den mera distanserande författarpositionen som skildrade homosexualitet utifrån och valde i stället att skildra homosexualitet inifrån, som levd erfarenhet. På olika sätt brottades de med tidens villkor för homosexuell existens och i det offentliga samtalet utgjorde deras skrifter en viktig del av periodens fåtaliga homosexuella röster. Av dessa böcker är det framförallt Eva Alexandersons *Kontradans* (1969) som över-skrider tidens syn på homosexualitet och det är också den som tydligast bryter mot rådande litterära konventioner för att framställa homosexuella. Denna artikel avser att belysa hur *Kontradans* förhåller sig till 1960-talets syn på homosexualitet och lesbiskt begär samt dess skarpa kritik av homofobi.¹ Vidare hur den med sin frånvaro av orsaksresonemang och med sitt 'inomlesbiska'² tilltal och med konstruktionen av ett lesbiskt jag avvisar traditionella mönster för skildringar av homosexualitet. I jämförelsen ligger koncentrationen på den sexliberala jämte den populärsexologiska och den inomhomosexuella diskursen såsom denna kommer till uttryck i RFSL:s tidskrift *Följeslagaren*³ samt på skönlitterära texter. Min läsning av *Kontradans* är textcentrerad och jag söker inte utröna Alexandersons intentioner eller tolka texten i ljuset av biografiska uppgifter. Den Eva jag talar om nedan är alltså inte Eva som i Eva Alexanderson utan en konstruktion som enbart existerar i textrymden *Kontradans*.

Eva Alexanderson och *Kontradans*

Eva Alexanderson (1911-1994) var närmare 60 år när hon skrev *Kontradans* och en etablerad författare och översättare. De flesta av hennes böcker, även de i romanform, har det egna livet som motiv. Hon debuterade med *Resa till smält-punkten* (1954) som beskriver det omskakande mötet med ett fattigt u-land. I den utsökta barndomsskildringen *mig som liten är...* (1955) återberättar hon sin uppväxt i det tidiga 1900-talets Stockholm och skildrar den unga flickans trevande längtan efter närhet till andra flickor. Därefter följde hennes enda helt

fiktiva verk, äktenskapsromanen *Guldhönan* (1956), som är en studie i mänsklig ondska. Boken *Väckt ur drömmen* (1958) berättar om hennes upplevelse av 1930-talets fascism och människors livsvillkor i totalitära regimer, en erfarenhet som blev grunden för hennes livslånga antifascistiska engagemang. I omvändelseskildringen *Fyrtio dagar i öknen* (1964) redogör hon för den troskamp som ledde till att hon konverterade till katolicismen och hur denna också medförde en acceptans av hennes lesbiskhet. År 1967 gav hon ut en religiös reseskildring från Mellanöstern, *Pilgrimsfärd* vilken följdes av *Kontradans* 1969. Alexanderson var också aktiv för att förändra kyrkans attityd till homosexualitet och hon var redaktör för debattskriften *De homosexuella i församlingen: dags att ompröva?* (1973) Därefter dröjde det ända till 1992 innan hon åter gav ut något. Då kom den socialhistoriska exposén över hembiträdernas arbetsförhållanden, *Sparkplats för jungfrun* och 1994 en samling intryck och reflektioner från och om Sverige under andra världskriget, *Saga och sanning i Neutralien*. Hon har även gjort en rad uppmärksammade översättningar av framförallt franska och italienska författare, bl.a. Violette Leduc, Umberto Eco, Simone de Beauvoir och Yves Navarre.

Kontradans är en mycket förtätd text, språket är associationsrikt, koncentrerat och pregnant. Den saknar mycket av romanformens vanliga ingredienser; miljö- och personbeskrivningarna är ytterst knapphändiga liksom intrigen. Berättande partier interfolieras med dikter, drömsekvenser och reflektioner. *Kontradans* berättas i jagform och skildrar den konfliktfyllda och intensiva kärleken mellan Eva, en medelålders författare som nyligen konverterat till katolicismen, och Claudia, en yngre, också starkt troende italiensk kvinna. Den katolska föreställningsvärlden inramar och färgar hela skeendet och kvinnorna möts första gången på en klosterpension i Italien när Claudia står i begrepp att gå i kloster. De blir djupt förälskade i varandra men Claudia står fast vid sitt beslut och hon ser detta att avstå från kärleken som ett offer åt Gud. Som troende katolik respekterar Eva klosterkallelsen och Claudias inställning. Eva reser hem till Sverige, beredd på att aldrig mer träffa Claudia. Den stränga klosterorden Claudia valt uppställde dock ett krav hon inte kunde uppfylla, kroppslig jungfrulighet, och hon blir avvisad. Eva reser tillbaka till henne och de inleder ett sexuellt förhållande. Deras relation är smärtfylld, inte minst p.g.a. Claudias oförmåga att hitta något fäste i tillvaron och när hon till sist söker sig till psykoanalysen för att bli ”normal”, blir den omöjlig. De skiljs för alltid men kärleken till Claudia lever vidare inom Eva under de tio år berättelsen omspanner. Claudia skulle ha kunnat vara en av litteraturens otaliga olyckliga lesbiska kvinnor, om inte texten otvetydigt pekar på andra förklaringar till livsledan än hennes sexualitet. Och snarare håller upp självacceptans, inte heterosexualisering, som bot.

"kroppens längtan är starkare än allt" – lesbisk sexualitet

I början av 1960-talet blev sexualiteten föremål för en livlig offentlig debatt i Sverige. Man kan grovt sett säga att det fanns två huvudlinjer i den ickereligjös synen på homosexualitet. Å ena sidan fanns den äldre medicinska och psykoanalytiska inriktningen, här representerad av två utländska författare som gavs ut i Sverige av RFSU, psykiatrikerna Anthony Storr (1965) och D.J. West (1967). Dessa såg homosexualitet framförallt som ett individuellt problem, en avvikelse vars orsaker ägnas stor uppmärksamhet både för att 'bota' den enskilde och förebygga att nya generationer homosexuella produceras. Å andra sidan fanns den sexliberala inriktningen. Sexliberalerna pekade på sexualitetens egenvärde och individens rätt till sexuell frihet och självbestämmande. Man vände sig mot alla former av samhällseliga inskränkningar och krävde fri abort, pornografins frisläppande och även acceptans av sexuella "avvikelser". Kinseys forskning kring manlig sexualitet och inte minst hans ifrågasättande av klart avgränsade kategorier och normalitetsbegreppet fick stor betydelse för dem (Lennerhed 1994). Enligt den sexliberala argumentationen var homosexualitet framförallt ett minoritetsproblem och man gjorde jämförelser med rasism. Det gällde inte att bota enskilda utan utsträcka medborgliga rättigheter till ännu en eftersatt grupp. Två uppmärksammade debattböcker förespråkade tolerans mot homosexuella, Lars Ullerstams *De erotiska minoriteterna* (1964) och Henning Pallesen *De avvikande* (1964). En bärande tanke hos båda är att människor har rätt att vara annorlunda och att det är omgivningens attityder som skapar problem för homosexuella, inte homosexualiteten som sådan. De skiljer sig dock i att Ullerstam propagerar för full frihet för i princip alla typer av sexuella beteenden medan Pallesen endast diskuterar homosexuella och snarast förordar en skötsam homosexualitet och uttrycker ogillande mot det alltför avvikande, mot "homosexuella individer som [...] exhibitionerar sina egna böjelser" (Pallesen 1964 sid. 32). Skribenterna i RFSU:s tidskrift *Följeslagaren* var däremot tveksamma till sexliberalismen; "sexualpropagandan" såg man som ensidigt heterosexuell och något som bara gav homosexuella mindervärdeskomplex då de inte kunde hänga med i svängarna. Tidskriften var ytterst proper och man vinnlade sig om ett seriöst och respektabelt tonfall. Man undvek alla referenser till sexuella handlingar och inte ens i en artikel som varnar för ökad syfilis smitta mellan män, där preciseringar borde ha varit angelägna, beskriver man handlingar (Lindeqvist 2001).

Psykiatriskt inriktade författare som Storr såg stora kvalitetsskillnader mellan homo- och heterosexuella relationer. Han slår fast att "heterosexualitet är en mognare form av sexuellt beteende än homosexualitet" (Storr 1965 sid. 11) och menar också att det "saknas alltid något i den homosexuella kärleken" (Storr 1965 sid. 86). Pallesen däremot undviker att göra några jämförelser och snud-

dar bara vid det i ett par frågor i de intervjuer med homosexuella som ingår i boken. "Ni vill med andra ord göra den homosexuella kärleken likvärdig med den heterosexuella?" frågar han t.ex. (Pallesen 1964: 52) utan att själv ta ställning.

För *Kontradans* existerar inga värdeskillnader mellan homo- och heterosexualitet. Genom hela boken talas generellt om kärlekens villkor, kåthet, längtan, utan några bestämmningar. Kärlekens väsen, att älska en annan människa och att bli värdig kärleken, är bokens själva centrum. Kärleken överskuggar allt och är långt mycket mer än bara att ingå i en parrelation. Att älska är i *Kontradans* i själva verket närmast en solitär upplevelse och starkt förpliktande: "Ty det är detta livet handlar om: inte att vara älskad, inte att älska någon utan att älska. Förstå kärleken." (Sid. 59) Texten förhåller sig dock tvivlande till tvåsamhetens möjligheter, den är mycket kritisk till tendensen att frigöra sexualiteten från kärleken och är samtidigt enträgen i sitt insisterande på att även den kroppsliga gemenskapen är nödvändig för kärleken. "Det är ur könets kärleken skall växa och bli hel. Oftast dör grodden där." (Sid. 62) Men allt detta är oberoende av parternas kön. Samma längtan efter kärlek finns hos alla: "KÄRLEKEN – den stora, den helgjutna, den absoluta. [...] Den söker vi, alla. På plagen, på danshaket, på nattklubben, på utflykten, på sällskapsresan." (Sid. 9) Tvåsamhetens problem drabbar alla kärlekspar: "Men varje utflykt till kärlekens land blir till en ensam pilgrimsvandring, en resa på en man hand. Vi ger avkall på avkall, godtar till slut kopulationens kalla gnista." (Sid. 9) Den enda skillnad som texten ser mellan homo- och heterosexualitet är att den ena är utsatt för samhällets och kyrkas fördömanden. Men det berör inte kärleken som sådan: "För det finns ingen ovärdig kärlek, finns ingen förbjuden kärlek – det finns bara kärlekens absolut. Därför är all kärlek, varje människas kärlek densamma från början, lika stark lika ren lika mycket värd." (Sid. 195f) Ironiskt nog gav förlaget denna roman vars bärande tanke är all kärleks likhet och lika värde en baksidestext som motsäger detta och hävdar att den främst berör "de avvikande".

Gemensamt för både psykiatriker och sexliberaler är emellertid fokuseringen på manlig homosexualitet. Wests bok *Vad är homosexualitet?* (1967) snuddar bara vid lesbiskhet och Ullerstam nämner inte lesbiska kvinnor överhuvudtaget. Pallesen intervjuar både kvinnliga och manliga homosexuella men ser ingen skillnad i deras villkor. I sin argumentation mot fördomar och förföljelser belyser han enbart rättsövergrepp mot män, trots att det i intervjuerna framkommer problem specifika för lesbiska, som mödrar som förlorat vårdnaden om sina barn p.g.a. att de lever med en annan kvinna. Många antyder också att lesbiska är utsatta för mindre angrepp framförallt beroende på att lesbiska ansågs mindre synliga. "Lesbiska kvinnor har i regel gjort mindre väsen av sig och varit mindre påträngande än manliga homosexuella" menar exempelvis West

(West 1967 sid. 9). Om kvinnlig (homo)sexualitet skilde sig från manlig inte bara i synlighet utan också i styrka rådde delade meningar om bland 60-talets skribenter. Somliga, som Storr, menade att lesbiska, i likhet med kvinnor i allmänhet, inte har så starka sexuella begär och att kvinnlig homosexualitet utspelar sig "ofta helt på en psykologisk nivå, utan några nämnvärda fysiska manifestationer" (Storr 1965 sid. 69), framförallt i en mor-dotter dynamik (Storr 1965 sid. 74f). Även ett lyckligt lesbiskt förhållande är bara en "nödlösning", ett för en ogift kvinna visserligen bättre, men aldrig helt tillfredsställande, alternativ till "bitter ensamhet" (Storr 1965 sid. 77). Även West betonar skillnaden mellan kvinnliga och manliga homosexuella; kvinnor är mer känslomässiga och "behöver inte gå så långt som till intim fysisk kontakt" (West 1967 sid. 134). Andra, som 1960-talets kanske mest omtalade sexualupplysare, det danska paret Inge och Sten (1962), pekade däremot på den lesbiska sexualitetens farliga kraft och de framförde den ovanliga åsikten att det framförallt var flickor som löpte risk att förföras till homosexualitet. Deras grundtes var att heterosexuell njutning är något som man måste lära sig, att "man också som kvinna måste gör en insats för att få tillfredsställelse". Vad som gör lesbiskhet så farlig är dess omedelbara tillgänglighet; träffar en ung kvinna en "duktig och erfaren kvinna" kan hon utan ansträngning bli omedelbart tillfredställd och ställa in sig på att leva som homosexuell (Hegeler; Hegeler 1962 sid. 94).

Tankar om att kvinnors (homo)sexualitet skulle vara svagare eller en nödlösning motsägs kategoriskt av *Kontradans*. Berättarjaget skyr aldrig den fysiska aspekten av kärleken. Eva och Claudia avstår av religiösa skäl länge från att ha sexuellt umgänge, men detta är plågsamt eftersom de begär varandra intensivt och inte är tillfreds med enbart den känslomässiga delen. "Ännu var vi vid den etappen när kroppens längtan är starkare än allt. Så våldsam att den tog andan ur mig. Jag måste hålla mig fast, knäppa händerna hårt för att de inte skulle förirra sig, medan något skrek i mig" (sid. 62). Citatet visar också det nämnda likställandet av olika sexualiteter i att texten refererar till "den etappen", alltså ett generellt stadium som kan förväntas vara allmänt känt eftersom det ingår i en process gemensam för alla slags kärleksrelationer. När Claudia berättar om sitt konfliktfyllda förflutna framträder klart textens position att det inte beror på parternas kön om en relation är lycklig och varaktig och att både homo- och heterosexuella relationer kan vara "nödlösningar". Claudia talar om "ett trevande famlande efter människor, män som kvinnor, efter stöd, ett sökande efter samvaro närhet värme, där varje närhet flammade upp i en låga som genast slocknade, som lämnade kall sotsvart ensamhet. Där varje stöd gav vika, där allt var gungfly." (Sid. 37)

I *Kontradans* finns inget av *Följeslagarens* skygghet inför att uttala sexualiteten. Jaget deklarerar uppriktigt sitt begär: "Jag är besatt av kvinnor jag möter.

Jag vill ha dem.” (Sid. 195) I relationen följer Eva och Claudia heller inte sin åtrå efter varandra: ”Du mumlade: Jag längtade så efter dig i natt så – ett litet mjukt skratt: så hela sängen blev våt, du vet Ja nog vet jag, viskade jag och min panna blev våt.” (Sid. 58) Deras sexuella möten skildras med poetisk sinnlighet, utan spår av normativa föreställningar om polaritetens nödvändighet eller motsatsernas attraktion. Tvärtom erotiseras att de båda är kvinnor, att deras kroppar är lika: ”Din panna mot min panna, din näsa mot min, dina läppar mot mina läppar, dina bröst mot mina, ditt sköte mot mitt.” (Sid. 99) Sexualiteten mellan Eva och Claudia blir dock en destruktiv kraft i relationen, men texten gör klart att det beror på dynamiken mellan dem som individer och inte på att det är en lesbisk relation. ”[D]et som borde varit självklart blev i detta fall ett hinder som skilde oss åt. Ty sådana som vi var förgrep vi oss på varandra.” (Sid. 136) Hade de varit annorlunda skulle också sexualiteten kunnat vara en positiv, självklar kraft. Det lesbiska begärets styrka belyses också genom det sätt på vilket Claudia mot slutet av förhållandet använder det som vapen: ”Du hade rest dig och stod med kjolen uppdragen för att rätta till trosorna. Så gjorde du jämt. Kanske för att utmana mig. Jag såg dina bruna släta låar, de lätta rundningen i trosornas kil. Det blev en pina när jag inte fick röra dig.” (Sid. 164) För att provocera erbjuder hon också Eva en av sina ”avlagda väninnor” (sid. 137) som sexpartner. På en punkt i *Kontradans* sträcker sig det kvinnliga sexuella initiativet längre än vad vare sig sexualupplysare, sexliberaler, debattörer eller andra kunde föreställa sig – nämligen till att köpa sexuella tjänster av andra kvinnor. I ett par drömsekvenser skildras Evas sexuella kontakter med prostituerade. Det är äcklande och fränstötande erfarenheter framförallt beroende på de prostituerades fulhet; den ena ”var inte vacker, inte ung och ganska smutsig [...] bröstet torra och skrumpna” (sid. 74), den andra ”var slapp i hy, utan charm, utsliten” (sid. 94). Dessutom återberättas ett faktiskt möte med ett ”blekt och slitet fnask, med ett bittert drag kring munnen: i tjänst. Jag kunde inte.” (Sid. 141) Texten antyder alltså att själva situationen i sig, d.v.s. att en kvinna söker sexuell tillfredsställelse tillsammans med en annan kvinna utan känslöengagemang och kanske mot betalning, är tänkbar. Vad som gjorde det hela onjutbart eller ogenomförbart var tillkommande faktorer som ’fnaskens’ yttre. Å andra sidan kan det knappast uppfattas annat än som nödlösningar, som Evas ord ”min ynkliga nöd var så stor/att jag gick till sist [till bordellen]” (sid. 94) visar, men det väsentliga i detta sammanhang är textens kategoriska avvisande av påståenden om kvinnors svagare, och annorlunda, sexualitet. Tvärtom menar *Kontradans* att alla människor omfattas av frågan: ”Hur vet vi om den oemotståndliga åtrån är kärlek eller bara kåthet. Det stora K förbytt i ett annat stort K.” (Sid. 9)

"att leva ett leva ett liv som är helt" – polemik mot homofobi

Psykiatriskt inriktade författare tog negativa attityder mot homosexuella för givna och medan de medger att detta ställer till problem för homosexuella riktar deras intresse mot homosexualitetens orsaker och eventuell behandling av enskilda. West konstaterar t.ex.:

Ingen läkare vill råda en ung människa att slå sig till ro med en homosexuell orientering utan att först allvarligt varna vederbörande för de besvikelser och tragedier som en sådan livsföring kommer att föra med sig. (West 1967 sid. 177)

Sexliberalerna däremot utsatte traditionell sexualmoral för hård kritik. Pallesen t.ex. polemiserar engagerat mot vad han ilsket kallar bl. a. "sexuellt apartheid-tänkande" (Pallesen 1964 sid. 7), "moralherostraterna" (sid. 123) och "de presenila moralupprustarnas kontrarevolution" (sid. 178f). Han pekar också på värdet för alla människor om "friheten på driftlivets område" återerövrats (sid. 118). Men han och andra debattörer gör det utifrån en (förment) heterosexuell position, baserad på ett principiellt rättspatos. Man säger sig tala å andras, sämre lottades vägnar och inte utifrån egna livserfarenheter. Särskilt kristendomen utpekats av dem som ursprung till samhällets (homo)sexualfientlighet.

I *Kontradans* finns inget av Pallesens uppkäftiga indignation men texten dissöker homofobin ingående ur både principiell och personlig synvinkel. Texten sätter in attityder mot homosexuella i det större sammanhanget av västerländsk dualism. Dualismen som leder till tänkande i motsatspar som homo- och heterosexuella, kvinnor och män och till i särskiljandet av kropp och själ, en uppspaltning som leder till en ofullständig, partiell förståelse av människan. Ett sådant tänkande är enligt *Kontradans* inte heller enbart ett kristet problem utan något mycket mer omfattande. Texten exemplifierar genom att visa hur varken kyrkofäder, som bara ser till själen, eller läkare, som bara ser till kroppen, kan ge ett helt svar. Prästerna på ett kyrkligt möte "diskuterar, analyserar, auskulterar, ordinerar" men kan inte bestämma sig för om "Gud vill att vi ska älska varandra i köttet" (sid. 213). Och läkarna på sjukhuset "auskulterar, analyserar, diskuterar, ordinerar" men kan inte hitta någon "rimlig orsak" till Evas magblödning. Hade läkarna varit mer 'vidsynta' kunde de kanske kunnat se Evas orimliga sjukdom som att hon faktiskt gråter blod av sorg, som en Kristustavla hon och Claudia talat om när de just lärt känna varandra. *Kontradans* betonar starkt att den kroppsliga njutningen, likaväl som andligheten måste beredas plats i livet för det skall nå sin fullkomning:

Köttets kärlek är ett villkor för människans helhet: naken skälvande hud, ett snabbt leende, en varm djup blick – allt binds oskiljaktigt samman. Kropp och själ och ande.

Ingen del är mer värdefull och ingen skall dominera över de andra. *Kontradans* omformulerar i linje med detta begrepp synd: "Inte är det detta att ligga med varandra. Synd är något annat, något allvarligt: när man förgriper sig på den andra. Och på sig själv." (Sid. 95) Eva och Claudia syndar verkligen, men inte genom att ha en sexuell relation utan genom att skada varandra och sig själva, hårt drivna av samhällets och kyrkans fördömande som de är.

[F]örbudet gör oss skygga, förbudet fångar oss i en fälla, det i sig goda dras ner i ett trask av lögn och dubbelspel, utlämnar oss på fördömandets schavott åt löje och förakt. Det ömtåligaste av allt relationen, mellan två människor, besudlas, förnedras. (Sid. 135)

Noggrant och skoningslöst dissekerar texten hur omgivningens negativa attityder påverkar både homosexuella i allmänhet och berättelsens två älskande. Eva utbrister: "Vi är dömda, fördömda. Förhånade av omvärlden, utstötta ur samhället, ur kyrkan för något som inte är vår skuld." (Sid. 108) Det högtidliga, dramatiskt ålderdomliga i språket här markerar en medvetenhet om att det rör sig om gamla, djupt rotade föreställningar som inte i ett svep låter sig betvingas av klatschiga formuleringar och glad frigjordhet. Särskilt Claudia bryts ner. En viktig del i hennes inre konflikt är hennes sökande efter något äkta, något som inte är "[f]asader masker kulisser" (sid. 37). Hon motiverar sin vilja att gå i kloster: "Det finns ju ingenting. Ingen lever. Allt är lögn. Jag vill leva sant." (Sid. 37) Men texten visar att omvärldens inställning inte låter henne eller någon annan homosexuell "leva sant":

Vi alla som lever ensamma i denna kärlek, vid varje steg alltmer snärda i ett nät av lögn och falskhet och hyckleri. Den enda "synden" som drar med sig en myckenhet av synder och blir till döds för det rena uppsåtet. Belägrad av fördömandets hårdhet försvarar sig den förbjudna kärleken genom att konsumera sig själv, nagla oss obarmhärtigt vid centrum i jagets centrum. (Sid. 129)

Claudias försök att bli 'normal' genom att gå i psykoanalys får också ett högt pris. Sista gången hon och Eva träffar varandra talar hon om att fullfölja analysen och om den "lyckas", gifta sig. Men i realiteten tycks analysen leda till utplåning. "Du satt alldeles stilla, talade tonlöst. Du verkade nästan död." (Sid. 185) Eva försöker formulera ett alternativ och talar om lesbiskhet som en börda, men också en rikedom om man kan lära sig acceptera den och sig själv (sid. 108). Men det förblir en konturlös vision utan stöd i yttre faktorer och Claudia avvisar den som verkningslös. Det har hon redan gjort, men det hjälper inte för ingen annan gör det (sid. 108).

Att Eva och Claudia är av samma kön är emellertid inte det enda som omgivningens antas reagera mot. Eva är 18 år äldre än Claudia och hon oroar sig

mycket över åldersskillnaden och stundtals kan det t.o.m. förefalla som detta är en än mer förbjuden kärlek.:

Allt hån man öser över en medelålders kvinna som lever med en ung; men sällan över en man på fyrtiofem med en kvinna på tjugosju. Vore jag tio år yngre, vore jag man – då skulle inga hinder finnas. (Sid. 88)

Här förefaller således andra regleringarna överskugga förbudet mot samkönade relationer. Utan att överösas av hån kan mäns begär riktas mot jämnåriga och yngre och kvinnors mot jämnåriga och äldre. Som stycket är formulerat innebär det att en relation mellan en trettiofemårig kvinna och en tjugosjuårig kvinna accepteras, att för dem finns ”inga hinder”. Emellertid motsägs en sådan tolkning av de många andra ställen som texten exponerar de problem samkönade par som sådana möter. Det är snarare så att texten antyder komplexiteten i kontrollen av sexualiteten, att gränser dras på flera håll än bara vid könet.

Kontradans formulerar inte några sexualpolitiska handlingsplaner. Romanen kom ut samma år som Stonewallupproret men ligger långt från den militanta aktivism och kollektivism som präglade detta uppror och de unga radikala homosexuella i den framväxande Gay Liberation-rörelsen. Men den visar homofobins orättfärdighet, hur den föder lögn och svek och ödelägger enskilda människor genom att hindra dem från ”att leva ett levande liv som är helt” (sid. 217). Bokens bärande tanke att all kärlek är lika mycket värd illustreras enkelt, men pregnant i en kort dikt som handlar om ett drömt möte med Claudia, några år efter att de skilts:

på vänster ringfinger bar du
en bred slät ring
och en smal slät ring
på höger ringfinger
jag visste att den smala var min (sid. 197)

Traditionen upplyser en att ringen på vänster ringfinger är en vigselring. Den är ostentativt bred. Den är allmänt accepterad och har råd att bli igenkänd av alla och envar som vad den är. Den lesbiska kärleksringen har ingen given place-ring, den får söka sig ett alternativ. Den är smal, svårare att upptäcka, och dess innebörd okänd för alla utom två. Men båda ringarnas betydelse är kärlek. Det är deras yttre villkor, att en är sanktionerad och en fördömd, som skiljer sig åt, inte deras kvalitet.

”oss som är annorlunda” – frånvaron av orsaksresonemang

Ett i det närmaste obligatoriskt inslag i texter som diskuterade homosexualitet var resonemang om homosexualitetens orsaker. Man utgick från att det fanns

en riktig utvecklingsväg som ledde till normal heterosexualitet och medan denna inte behövde utforskas studerade man olika sätt som den kunde störas. Inte bara psykiatriskt inriktade författare utan även sexliberala debattörer diskuterade detta och de visade stort intresse för vad modern vetenskaplig forskning har att säga i frågan. Exempelvis Pallesen ägnar ett långt avsnitt i sin bok åt en dansk undersökning av "miljöfaktorernas betydelse för den homosexuella fixeringen" (Pallesen 1964 sid. 80-95). Även om åsikterna gick i sär om vilka faktorerna som gör människor homosexuella och om det är möjligt att bota dem var man över lag ense om att det var en förvärvad egenskap och inte beroende på medfödda anlag eller betingat av andra fysiologiska orsaker, som t.ex. hormonstörningar. Skribenterna i RFSL:s tidskrift *Följeslagaren* diskuterade också orsaksfrågan med stort engagemang. Dock är deras uppfattning den rakt motsatta och även om de höll en respektfull ton mot vetenskapliga teorier underströk de om och om igen att homosexualitet är en konstitutionell egenskap; någonting som ligger bortom individens vilja och kontroll och som man således heller inte kan klandras för (Lindeqvist 2001).

Även litterära texter har en lång tradition av att redovisa orsaker till gestalters homosexualitet. Radclyffe Halls roman *The Well of Loneliness* från 1928 (sv.övers. 1932, *Ensamhetens brunn*) som direkt knöt an till tidens sexologiska teorier bildar ett mönster som återkommer även i svensk litteratur. Så är t.ex. i Margareta Subers roman *Charlie* (1932) den lesbiska Charlie den enda i ett brett persongalleri vars barndom belyses och som framträder mot en sexuell bakgrundshistoria. Tendensen fortsatte och även i modernare romaner som *Din egen* av Annakarin Svedberg från 1966 diskuteras olika förklaringar till en kvinnas lesbiskhet. Homosexuella gestalter och samkönat begär var således orimligheter som måste rimliggöras.

I *Kontradans* däremot skildras känslor och åtrå utan exkurser in i genetiken, sexologin eller psykoanalysen. Eva berättar om sitt begär till kvinnor och hur hon möter en kvinna hon börjar älska. Men i linje med romanens grundtes om all kärleks lika värde behöver detta i sig inte mera klarlägganden än ett heterosexuellt begär och texten vägrar forma sig som om den beskriver något kuriöst eller avvikande. *Kontradans* kallar sig bara "[e]n vanlig människas vanliga historia" (sid. 11). Jaget talar stundtals om ett "oss som är annorlunda" men texten gör inga försök att uttyda vari det annorlunda består, vare sig för individen eller för gruppen. Att vara annorlunda framstår i alla fall som en absolut egenskap, någonting man antingen är eller inte är. Frånvaron av orsaksresonemang blir desto mer framträdande i texten som berättelsens jag hela tiden strävar efter självförståelse och ingående redovisar känslor av osäkerhet och undran inför de egna upplevelserna och känslorna. Men just detta att begära andra kvinnor förblir oproblematiserat. Som nämnts ovan använder baksidestexten det i tiden

vanliga uttrycket "de avvikande", men detta uttryck förekommer inte i romanen. Inte heller används det på 1960-talet patologiskt, eller åtminstone kliniskt, anstrukna ordet 'homosexualitet'. Detta att avvisa katalogiserande termer är också ett sätt att invända mot att indela, klassificera och särskilja olika typer av kärlek. Ordet "annorlunda" innehåller dessutom till skillnad från "avvikande" ingen antydning om att det ena är bättre eller sämre än det andra, att det ena är s.a.s. det enda raka och det andra något som viker av från det. Genom frånvaron av orsaksresonemang individualiseras också homosexualiteten. Den framstår som en personligt präglad egenskap hos både Eva och Claudia, de är inga skyltexemplar av 'de homosexuella'. Deras lesbiskhet är i likhet med deras tro, människosyn, ambitioner osv. delar i en individuell profil och inte reducerbart till generaliserande mönster eller teorier.

Kontradans belyser dock andra sammanhang och orsaker. Eva och Claudia stiger inte historielösa in i berättelsen. I synnerhet Claudias gestalt framträder mot en bakgrund av både personlig och allmän historia. Hennes otillfredsställelse i livet, hennes ombytlighet och drag av grymhet relateras till kriget med ockupationerna av Rom och den mer allmänna förklaringen att hon "var sjuk av tidens farsot som drabbar de unga. Mer förhärjad än ett härtagat land." (Sid. 114) Det resultat av hennes erfarenheter som framträder i texten är Claudias oförmåga att älska. Eva reflekterar: "[A]tt älska en som säger sig älska och inte kan, som saknar förmåga att känna, som jag inte kan göra det allra minsta för – det är något spökliskt." (Sid. 152) Och i likhet med litteraturens alla heterosexuella kärlekspar riktas intresset på den personliga dynamiken mellan parterna, inte på varför de kommit att få den sexualitet de har.

Vid några tillfällen skymtar rent av en tendens att relativisera köns-tillhörigheten. När Eva och Claudia träffas sista gången och Claudia talar om psykoanalysen upplever Eva en "bitterhet [...] över att vara skapad till kroppen som en kvinna och inte som en man" (sid. 185). Könet är alltså inte mer än kroppens skapnad. Det framstår som en yttre design, en förpackning runt individen. Det antyds således att om Eva till kroppen varit skapad som en man hade det inte inneburit någon annan förändring. Positionen att kroppens form, könet, egentligen är oväsentlig förstärker givetvis tesen om alla kärlekars lika värde och det ideologiskt laddade i att enbart efterfråga visst begärs orsak.

"Våra händer som glider, inte får vila, som" – romanens tilltal

Lika genomgående i 1960-talets debattskrifter som sysslandet med orsaksresonemang var att skriva om *de* homosexuella som en grupp man själv inte tillhör. Både fack- och debattböcker förutsatte en heterosexuell läsare. Pallesen skriver t.ex. "Det minsta vi kan göra [...] är att överföra något av den stigande fördomsfriheten varmed vi idag ser på sexuallivet överhuvudtaget till värde-

ringen av de avvikande, rannsaka våra fördomar, [...] lära oss att åtminstone förstå vad det egentligen handlar om.” (Pallesen 1964 sid. 178f) Ett ”vi” ställs emot ett ”de” i ett tilltal av ’oss heterosexuella emellan’. Denna distansering går igen även i texter skrivna utifrån en uttalat homosexuell position. I *Följeslagaren* skriver man oftast ”de” homosexuella utan att pronomenet är språkligt motiverat vilket skapar ett avstånd mellan den talande positionen och den omtalade gruppen. I skönlitteraturen berättades vanligen om lesbiska erfarenheter i tredje person, som t.ex. i Subers *Charlie* (1932), Karin Boyes *Kris* (1934), Maria Langs *Mördaren ljuger inte ensam* (1949) och Svedbergs *Din egen* (1966). Och även i en berättelse i jagform som Svedbergs *Vingklippa* (1962), intar jaget en distanserad position och homosexuella kvinnor och män, ”flator” och ”stjärtgossar”, förblir studieobjekt som förklaras. I *Kontradans* däremot finns ingen distans, jaget är som nämnts del i ett ”oss som är annorlunda”. Men texten tar ytterligare ett steg i att hela tilltalet är ’inomlesbiskt’ dvs. Eva talar till Claudia och återberättar deras kärlek för henne. Läsaren får finna sig att stå vid sidan, istället för att som vanligt ges förtroenden och bjudas in att dela berättarens begär efter den älskade. Inte sällan tystnar texten och vad som sades eller gjordes stannar mellan kvinnorna, som när Eva säger till Claudia att hon älskar henne och hennes respons blir: ”Du gav mig en lång blick, först gäcksam, sen allvarsam. Viskade något, jag minns inte vad. Jo jag minns – jag minns” (sid. 52). Eva, och kanske Claudia, minns, men läsaren tillåts inte lyssna och kärlekens ljuvlighet blir rent faktiskt outsäglig. Eller i beskrivningen av deras första sexuella möte:

Djupt inne i spegeln ser jag ännu i dunklet bilden av dig: det svarta håret mot kudden, de slutna ögonen med skälvande ögonlock som öppnas, blicken som glittrar, som mörknar och djupnar och döljs igen; den gyllenbruna kropp där jag snart känner varje kurva, varje grop, det silkesmjuka håret över venusberget. Våra händer som glider, inte får vila, som (sid. 97)

Läsaren tillåts en glimt av intimitet innan texten stänger ner sig och bevarar Evas och Claudias hemlighet. Tystnaden blir till en otydlig text i texten, ett låst rum i ett i övrigt öppet hus otillgängligt för alla utom de två älskande. Av betydelse är också meningarnas öppna slut, att de inte avslutas med punkt, vilket skapar en ordlös, gränslös sfär laddad med innebörd.

Kontradans formulerar alltså ett lesbiskt jag eller snarare ett jag där lesbiskheten är en integrerad, icke problematiserad del. De inre strider jaget talar om är religiösa och gäller inte sexualiteten. Jaget är som framgått ovan starkt kritiskt till föraktet för kroppen och fördömandet av homosexualitet. Men det är emellertid långt till 1970-talets upproriska, självsäkra och humoristiska lesbiska jagberättelser som Rita Mae Browns *Rubyfruit Jungle* (1973; sv.övers. *Kvinnofrukt*,

1978) och Gerd Brantenbergs *Opp alle jordens homofile* (1973; sv.övers. *Jag är väl inte sån, heller* 1981). Det finns ett tydligt stråk av bitter självkritik; det vanligaste adjektivet jaget använder om sig självt och sina upplevelser är "löjlig". Jaget korrigerar sig ofta mot att ta sig själv alltför seriöst, mot att göra sin röst alltför auktoritativ och det egna lidandet alltför djupt och respektrövande. När hennes sorg och smärta ges gestalt, blir det något så oansenligt som ett "litet grått djur" som gnager och sliter (sid. 219). Det finns också en tendens att underkänna den egna förmågan att hantera situationer och relationer. Eva kallar ironiskt sitt konstnärliga arbete för sysslande med "djupa problem" (sid. 16), "patiens" (sid. 19) och "småfisk" (sid. 19). En viktig del i jagets introspektion är Gudsupplevelsen, men också den skärskådas obarmhärtigt; den är "en fattig och futtig understödstagartro, inte den himmelskt rena flamma jag åtrått" (sid. 19). Men till skillnad från andra samtida självkritiska homosexuella jag i litteraturen relateras inte de personliga tillkortakommandena till homosexualiteten. I *Kontradans* framträder istället ett individuellt temperament och förhållningssätt till tillvaron som inte är betingade av sexualiteten. Kärleken i sig och förmågan att älska är det som blir jagets centrum och mål:

Bli värdig min kärlek, det levde jag för i många år. Jag tog in kärleken i mig, led mig in i den, genom den. Just för att jag älskar och älskade utan hopp måste jag ge åt andra vad jag inte fick ge åt dig. (Sid. 217)

Avslutning

Kontradans förhåller sig alltså på flera punkter kritiskt till den samtida homosexualitetsdiskursen, inte minst genom sitt problematiserande av homofobin, inte homosexualiteten, sitt insisterande på all kärleks lika värde och sitt inomlesbiska tilltal. Den möttes av en tydlig skepsis av kritikerna som var tveksamma till stilen och ifrågasatte allvaret i den religiösa konflikten. Men framförallt var de inte beredda att acceptera romanens tes att kärlek inte kan kategoriseras och graderas. Exempelvis Karl Vennberg i *Aftonbladet* slår fast att *Kontradans* "handlar om en kärlek som är mot naturen" och att en sådan kärlek är alltid dömd att dö (cit. Lindeqvist 2000 sid. 9).

Man kan hävda att *Kontradans* kom både för sent och för tidigt för att bli riktigt uppmärksammat och uppskattad. Den kom för sent därför att det sena 1960-talet och tidiga 70-talet inte hade något intresse för traditionell religion. De känslomässiga svårigheter äldre homosexuella haft med sin homosexualitet sveptes åt sidan och den nya radikala gayrörelsen och kvinnorörelsen hade inget till övers för konflikter runt patriarkala bud och förbud. Skönlitteraturen speglade en trotsig, kaxig kampanda och det fanns ett stort behov av skildringar av icke tragiska homosexuella, av lyckliga slut där samkönade par fick varandra.

Särskilt den lesbiska litteraturen inspirerades av kvinnorörelsens feministiska budskap om kvinnofrigörelse och -gemenskap och lesbiska relationer gavs en politisk dimension. *Kontradans* kom för tidigt i den meningen att när attityderna mot homosexuella förändrades och en lesbisk kultur och gemenskap etablerats kunde den lesbiska litteraturen också skildra smärtsamma lesbiska relationer och olyckliga kvinnor utifrån insikten att smärta och olycka är en del av det mänskliga livet, något som kan drabba alla oavsett sexualitet. Lesbiskhet varken predestinerar till eller immuniserar mot det. Kärlek, all kärlek, kan gestaltas som, med Eva Alexandersons ord i efterskriften till 1994 års nytgåva av *Kontradans*, "livets största gåva och lidande" (sid. 220).

Noter

- ¹ Uttrycket homofobi förekom inte på 1960-talet, men det används ändå här som en samlingsbeteckning på förföljelse av, fördomar mot och förakt för homosexuella.
- ² Jag använder här dubbla citattecken ("") när jag citerar ur källor och enkla citattecken (' ') för att markera avstånd till ett uttryck, att ett ord är talspråksbetonat, udda eller 'hemgjort'.
- ³ *Följeslagaren* började ges ut som intern stenciltidning 1954. År 1961 gjordes den om till tryckt tidskrift som också fanns till försäljning i ett par affärer. Den lades ner 1965. Min undersökning gäller enbart de tryckta årgångarna.

Litteratur

- Alexanderson, Eva: *Kontradans* (1969). Göteborg 1994.
- Hegeler, Inge; Hegeler, Sten: *Kärlekens ABZ.....* Stockholm 1961.
- Lennerhed, Lena: *Frihet att njuta. Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*. Stockholm 1994.
- Lindeqvist, Karin: "Den smärtsamma gåvan. Annakarin Svedbergs *Din egen*, Eva Alexandersons *Kontradans* och talet om homosexualiteten på 1960-talet." D-uppsats Vt 2000, Litteraturvetenskapliga institutionen, Södertörns högskola.
- : "Den anpassade avvikelsen. En studie i homosexualitetsbegreppet i *Följeslagaren* – Svensk homofil tidskrift, 1961-1966." B-uppsats Vt 2001, Historiska institutionen, Södertörns högskola.
- Pallesen, Henning. *De avvikande*. Stockholm 1964.
- Storr, Anthony: *Sexuella avvikelser*. Stockholm 1965.
- Svedberg, Annakarin: *Vingklippta*. Stockholm 1962.
- : *Din egen*. Stockholm 1966.
- Ullerstam, Lars: *De erotiska minoriteterna*. Förlagsort ej angiven 1964.
- West, D. J.: *Vad är homosexualitet?* Stockholm 1967.

Summary

This essay presents the Swedish lesbian autobiographical novel *Kontradans* (Counter dance, 1969) by Eva Alexanderson (1911-1994) in the context of the discourse on homosexuality in the 1960s, arguing that *Kontradans* radicalizes this discourse in important ways. The novel insists on the equal value of all love and refuses to treat lesbian love as something that needs to be justified or explained. It also refuses the presumption of the heterosexual reader and the text directly addresses the narrator's female lover. Lesbian sexuality is shown to be as intense and overpowering as any and lesbianism is designated as a 'richness'.

Karin Lindeqvist är jur. kand. och fil. kand. i litteraturvetenskap och arbetar f.n. med en studie av lesbisk organisering i Sverige under tidigt 1970-tal.